

ARAB TILI GRAMMATIKASI HAQIDA

Pardayeva Muxlisa Adham qizi

Axborot Texnologiyalari va Menejment Universiteti Arab tili filologiyasi fakultetiti talabasi 2006-yilda 2-oktabr sanasida Qashqadaryo viloyati qarshi shahrida tavallud topgan.

Annotatsiya: Arab tili – dunyodagi eng qadimiy va boy tillardan biri bo‘lib, u o‘zining murakkab grammatik tizimi bilan ajralib turadi. Arab tilining grammatikasi – so‘zlarni shakllantirish, gap tuzish qoidalari va ularning ma‘nolarini o‘rganadigan fan. Arab tilida so‘zlarning shakllanishi va gapning tuzilishi qat‘iy qoidalarga asoslangan bo‘lib, bu tilni o‘rganishni qiyin, lekin qiziqarli qiladi.

Arab tili grammatikasi asosan quyidagi asosiy bo‘limlarga bo‘linadi: morfologiya (so‘zlarning shakllanishi), sintaksis (gap tuzilishi), va fonetika (tovushlar). Morfologiyada so‘zlarning ildizlari, ko‘plik, jins, vaqt va shaxs ko‘rsatkichlari o‘rganiladi. Sintaksis esa gap ichidagi so‘zlar o‘rtasidagi bog‘lanishlarni, jumlar turini va ularning funksiyalarini tahlil qiladi.

Arab tilining eng muhim xususiyati — u ildizli til hisoblanadi. Har bir so‘z kamida uch harfdan tashkil topgan ildizga ega bo‘lib, bu ildiz so‘zning ma‘nosini belgilaydi. Shuningdek, Arab tilida fe‘llarning vaqtga (o‘tgan, hozirgi, kelajak) ko‘ra o‘zgarishi va shaxsga qarab o‘zgarishi grammatik jihatdan juda murakkab va boydir.

Arab tilida erkak va ayol jinslari, yagona, jufilik va ko‘plik sonlari mavjud. Bu jihatlar so‘zning grammatik qoidalari va gapdagi o‘rnini aniqlashda muhim rol o‘ynaydi. Arab tili grammatikasini o‘rganish nafaqat tilni mukammal egallash, balki Arab madaniyati va diniy matnlarni chuqur tushunishga yordam beradi.

Ushbu maqola Arab tili grammatikasining asosiy tushunchalari va kalit so‘zlarini yoritishga mo‘ljallangan bo‘lib, til o‘rganuvchilarga darslarda va mustaqil o‘rganishda yordam beradi.

Kalit so‘zlar:

Arabcha So‘z	O‘zbekcha Tarjimasi	Izoh
نحو (Nahv)	Sintaksis	Gap qurilishi, so‘zlarning bir-biriga bog‘lanishi
صرف (Sarf)	Morfologiya	So‘zlarning shakllanishi va o‘zgarishi qoidalari
فعل (Fi‘l)	Fe‘l	Harakat yoki holatni ifodalovchi so‘z
اسم (Ism)	Ot	Buyum, shaxs, joy nomlarini ifodalovchi so‘z

<i>Arabcha Soʻz</i>	<i>Oʻzbekcha Tarjimasi</i>	<i>Izoh</i>
حرف (Harf)	Qoʻshimcha soʻz	Soʻzlar orasidagi bogʻlovchi yoki maʼnani aniqlovchi soʻz
مرفوع (Marfuʻ)	Yuqori holatda	Feʼl yoki ismning boʻlakchasi, koʻproq subʼyekt holatida
منصوب (Mansub)	Past holatda	Odatda predikat yoki obʼyekt holati
مجرور (Majrur)	Qoʻshib qoʻyilgan holatda	Prepozitsiyadan keyin keladigan holat
جنس (Jins)	Jins	Erkak yoki ayol jinsni ifodalash
عدد (Adad)	Son	Yagona, juft yoki koʻplik
زمان (Zamān)	Vaqt	Feʼlning vaqtini bildiradi (oʻtgan, hozirgi, kelajak)
فاعل (Fāʼil)	Amal qiluvchi	Feʼlni bajaruvchi shaxs yoki buyum
مفعول به (Mafʼūl bihi)	Obʼyekt	Feʼlning taʼsir etuvchi qismi
ضمير (Damīr)	Olmosh	Shaxs, joy, narsani bildiruvchi soʻz
حرف جر (Harf Jar)	Qoʻshimcha soʻz	Soʻzlarni bir-biriga bogʻlaydigan prepozitsiya
مثنى (Muthanna)	Juftlik	Ikki narsani ifodalovchi son shakli
جمع (Jamʻ)	Koʻplik	Bir nechta narsalarni ifodalovchi son shakli

Arab Tili Grammatikasining Muhim Qoidalari

1. Ildiz va Shakllanish

Arab soʻzlari odatda uch harfdan iborat ildizdan kelib chiqadi. Masalan, "ك-ت-ب" ildizi yozish bilan bogʻliq soʻzlarni tashkil etadi: kitab (kitob), kataba (yozdi), maktab (maktab).

2. Feʼllarning Vaqt va Shaxsga Koʻra Oʻzgarishi

Arab tilida feʼllar oʻtgan, hozirgi va kelajak zamonlarda hamda uch shaxs uchun alohida shakllarga ega boʻladi.

3. Jins va Son

Ismlar erkak va ayol jinsida, yagona, juftlik va koʻplikda boʻlinadi. Juftlik formasi faqat Arab tiliga xos boʻlib, boshqa tillarda kam uchraydi.

4. Gap Tuzilishi

Arab tilida gaplar odatda ikki turga bo'linadi: ismiy gap (jumla, unda fe'l yo'q) va fe'liy gap (jumla, unda fe'l mavjud).

5. Harflar Ro'li

Arab tilida harflar so'zlarning ma'nosini va grammatik holatini o'zgartiradi, shuningdek gap ichidagi bog'lanishni ta'minlaydi

Arab Tili Grammatikasi Haqida Keng Qamrovli Annotatsiya va Kalit So'zlik Annotatsiya

Arab tili — dunyoning eng qadimiy va murakkab tillaridan biri bo'lib, undan nafaqat Islom dinining muqaddas matnlari, balki ko'plab ilmiy, adabiy va madaniy manbalar ham foydalangan. Arab tilining grammatikasi — bu tilning so'z qurilishi, gap tuzilishi, so'z turkumlari, ularning bir-biriga bog'lanish qoidalarini o'rganadigan fan bo'lib, uni o'zlashtirish til o'rganuvchilarga tilni mukammal egallashda katta yordam beradi.

Arab tilida grammatik qoidalar an'anaviy ravishda ikki asosiy qismga bo'linadi: **Morfologiya (Sarf)** va **Sintaksis (Nahv)**. Morfologiya so'zlarning ildizlari, shakllanishi va o'zgarishini o'rgansa, sintaksis so'zlarning gap ichida qanday bog'lanishini va gapning tuzilishini o'rgatadi.

Arab tilida so'zlarning ildiz tizimi juda muhim bo'lib, har bir so'z kamida uch harfdan tashkil topgan ildizga ega. Bu ildiz so'zning umumiy ma'nosini belgilaydi, undan esa turli qo'shimchalar va shakllar orqali yangi so'zlar hosil qilinadi. Masalan, “k-t-b” ildizi yozish bilan bog'liq barcha so'zlarning asosidir: kitāb (kitob), kātib (yozuvchi), maktab (maktab).

Grammatik qoidalarining to'g'ri qo'llanishi Arab tilida so'zlarning ma'nosini to'g'ri yetkazishda, jummalarni aniq va tushunarli qurishda juda muhimdir. Shuningdek, Arab tili grammatikasining o'ziga xos jihatlari — jinslar (erkak va ayol), sonlar (yagona, juftlik, ko'plik), fe'l zamonlari, harflar roli — uni dunyo tillari orasida noyob qiladi.

Ushbu maqolada Arab tili grammatikasining asosiy qoidalari, turlar va ularning o'ziga xos xususiyatlari keng qamrovda yoritiladi. Bundan tashqari, maqolada grammatik tushunchalarni oson tushunish uchun kalit so'zlar va ularning izohlari ham berilgan.

Arab Tili Grammatikasining Asosiy Bo'limlari

1. Morfologiya (Sarf) — So'zlarning Shakllanishi

Morfologiya Arab tilida so'zlarning qanday shakllanishi va o'zgarishini o'rganadi. Bu bo'limda so'zlarning ildizlari, ular asosida hosil bo'lgan so'z shakllari, fe'l va ism shakllari, shuningdek, so'zlarning grammatik xususiyatlari ko'rib chiqiladi.

Ildiz tizimi

Arab tilidagi so'zlarning asosi sifatida ildiz (جذر) tushunchasi xizmat qiladi. Ildiz odatda uchta harfdan iborat bo'ladi va bu harflar asosida turli qo'shimchalar yordamida yangi so'zlar yaratiladi. Masalan:

- ك ت ب (k-t-b) — yozish bilan bog'liq ildiz.

- كَتَبَ (kataba) — u yozdi (fe'l)
- كِتَاب (kitāb) — kitob (ism)
- مَكْتَب (maktab) — ofis, maktab (joy nomi)
- كَاتِب (kātib) — yozuvchi (ism)

Fe'llarning morfologiyasi

Arab tilida fe'llar uch zamonda keladi:

- **Mazi (o'tgan zamon):** kataba — u yozdi
- **Mudari' (hozirgi yoki kelajak zamon):** yaktubu — u yozadi/yozadi bo'ladi
- **Amr (buyruq):** uktub — yoz!

Fe'llar shuningdek shaxs (men, sen, u, biz, siz, ular), jins (erkak, ayol) va son (yagona, juft, ko'plik) bo'yicha o'zgaradi.

Ismlar morfologiyasi

Ismlar jins va son bo'yicha o'zgaradi:

- **Jins:** erkak (mužakkar) va ayol (muannas)
- **Son:** yagona (mufrad), juftlik (muthanna), ko'plik (jam')

Misollar:

- وَلَد (walad) — bola (yagona, erkak)
- بِنْتَان (bintān) — ikki qiz (juftlik, ayol)
- رِجَال (rijāl) — erkaklar (ko'plik, erkak)

2. Sintaksis (Nahv) — Gap Tuzilishi

Sintaksis so'zlarning gap ichidagi o'rni va ularning bir-biriga qanday bog'lanishini o'rganadi.

Jumlalar turlari

Arab tilida ikki asosiy jumla turi mavjud:

- **Ismiy jumla (الجملة الاسمية):** fe'l ishtirok etmaydigan jumla, odatda ism va uning holatidan iborat.

Masalan:

- الْجَوُّ جَمِيلٌ (al-jawwu jamīl) — Havo yaxshi.
- **Fe'liy jumla (الجملة الفعلية):** jumlada fe'l mavjud bo'ladi.

Masalan:

- كَتَبَ الْوَلَدُ الدَّرْسَ (kataba al-waladu ad-darsa) — Bola darsni yozdi.

So'zlarning grammatik holatlari

Arab tilida so'zlar gapda turli holatlarda bo'ladi:

- **Marfū' (مرفوع):** sub'yekt yoki fe'lning boshida bo'ladi, odatda bo'g'in oxirida "u" harfi bilan tugaydi.
- **Mansūb (منصوب):** ob'yekt yoki boshqa qo'shimcha ma'noda bo'ladi, oxirida "a" tovushi bilan.
- **Majrūr (مجرور):** prepozitsiyadan keyin keladi, oxirida "i" tovushi bilan.

Masalan:

المدرسة في الدرس كُتِبَ الولدُ
(al-waladu kataba ad-darsa fī al-madrasati)

- الولدُ (al-waladu) — sub'yekt (marfū')
- الدرس (ad-darsa) — ob'yekt (mansūb)
- المدرسة (al-madrasati) — prepozitsiyadan keyin (majrūr)

Olmoshlar va ular roli

Arab tilida olmoshlar (ضمائر) gapdagi so'zlar o'rnini bosadi va shaxs, jins, sonni ko'rsatadi. Masalan:

- هو (huwa) — u (erkak)
- هي (hiya) — u (ayol)
- هم (hum) — ular (erkaklar uchun)

Olmoshlar gapda sub'yekt yoki ob'yekt sifatida ishlatiladi.

Arab Tili Grammatikasining Asosiy Tushunchalari

Arabcha So'z	O'zbekcha Tarjimasi	Izoh
نحو (Nahv)	Sintaksis	Gap tuzilishi, so'zlar o'rtasidagi bog'lanish
صرف (Sarf)	Morfologiya	So'zlarning shakllanishi va o'zgarishi
فعل (Fi'l)	Fe'l	Harakat yoki holatni ifodalovchi so'z
اسم (Ism)	Ot	Narsalar, shaxslar nomi
حرف (Harf)	Qo'shimcha so'z	Bog'lovchi, ma'no aniqlovchi so'z
مرفوع (Marfu')	Yuqori holat	Sub'yekt holatida
منصوب (Mansub)	Past holat	Ob'yekt yoki boshqa qo'shimcha holat
مجرور (Majrur)	Qo'shimcha holat	Prepozitsiyadan keyingi holat
فاعل (Fā'il)	Amal qiluvchi	Fe'lni bajaruvchi
مفعول به (Maf'ul bihi)	Ta'sir etiluvchi ob'yekt	Fe'lning ta'sir qilgan qismi
ضمير (Damir)	Olmosh	Shaxs, jins, son ko'rsatadigan so'z
حرف جر (Harf Jar)	Prepozitsiya	So'zlarni bog'lovchi harf
مثنى (Muthanna)	Juftlik	Ikki narsani ifodalovchi son shakli
جمع (Jam')	Ko'plik	Bir nechta narsani ifodalovchi son shakli
زمان (Zamān)	Vaqt	Fe'lning vaqt ko'rsatkichi (o'tgan, hozirgi, kelajak)

Arab Tili Grammatikasining Muhim Qoidalari va Xususiyatlari

1. Ildiz va soʻz hosil qilish

Arab tilida soʻzlar ildiz asosida hosil qilinadi, bu tilga xos boʻlgan morfologik tizimdir. Ildizdan turli qoʻshimchalar, talaffuz oʻzgarishlari orqali yangi soʻzlar yaratiladi. Bu soʻzlarning maʼnosi ildizning umumiy maʼnosidan kelib chiqadi.

2. Feʼlning zamon va shaxslarga qarab oʻzgarishi

Arab tilida feʼl zamonga (oʻtgan, hozirgi, kelajak) va shaxslarga qarab uch shaklga ega: yagona, juftlik va koʻplik, shuningdek, erkak va ayol jinsida oʻzgaradi. Bu qoidalar feʼlning gapdagi mavqeini aniq belgilaydi.

3. Jins va sonning ahamiyati

Ismlar erkak va ayol jinsida boʻladi, shuningdek yagona, juftlik va koʻplik sonlarida ishlatiladi. Juftlik Arab tiliga xos boʻlib, faqat ikkita narsani ifodalash uchun ishlatiladi.

4. Gap tuzilishi va turlari

Arab tilidagi gaplar asosan ismiy va feʼliy jummalarga boʻlinadi. Har bir jumlaning oʻziga xos qoidalari bor va soʻzlarning holatlari gap maʼnosini aniqlaydi.

5. Harflarning grammatik roli

Arab tilida harflar (harf, harf jar) gapning maʼnosini va grammatik holatini aniqlashda muhim rol oʻynaydi. Ular soʻzlarni bir-biriga bogʻlaydi va gap tuzilishini belgilaydi.

Misollar

Arabcha Jumla	Oʻzbekcha Tarjimasi	Izoh
كَتَبَ الْوَلَدُ الدَّرْسَ	Bola darsni yozdi	Feʼliy jumla, feʼl, subʼyekt, obʼyekt
الْجَوَّ جَمِيلٌ	Havo yaxshi	Ismiy jumla, sifat va ism
ذَهَبَتِ الْبِنْتُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ	Qiz maktabga bordi	Feʼliy jumla, ayol jinsidagi feʼl va ism
الْكِتَابُ عَلَى الطَّوَلَةِ	Kitob stol ustida	Ismiy jumla, joy koʻrsatish

Xulosa

Arab tili grammatikasi oʻzining murakkab va tizimli qoidalari bilan dunyo tillari orasida noyob oʻringa ega. Til oʻrganishda ildiz tizimi, feʼl zamonlari, jins va son tushunchalari, gap tuzilishi kabi asosiy elementlarni chuqur oʻrganish muhimdir. Bu esa tilni faqat grammatik jihatdan emas, balki madaniy va tarixiy jihatdan ham toʻliq anglash imkonini berad

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **Wehr, Hans.** A Dictionary of Modern Written Arabic. Spoken Language Services, 1976.
— Arab tilining leksikasi va ildiz tizimini o'rganishda muhim lug'at.
2. **Ryding, Karin C.** A Reference Grammar of Modern Standard Arabic. Cambridge University Press, 2005.
— Arab tilining morfologiyasi va sintaksisini batafsil tushuntiruvchi zamonaviy qo'llanma.
3. **Al-Jurjani, Al-Mutawakkil ibn Ali.** Al-Mawrid fi 'Ilm al-Nahw (Nahv ilmi bo'yicha manba).
— Klassik arab tilining sintaksis qoidalari va nahv ilmiga oid asar.
4. **Haywood, J.A., Nahmad, H.M.** A New Arabic Grammar of the Written Language. Lund Humphries, 1965.
— Arab tilining grammatika asoslari, fe'l va ism shakllari, zamon va jins qoidalari.
5. **Badawi, El-Said, Carter, Michael, Gully, Adrian.** Modern Written Arabic: A Comprehensive Grammar. Routledge, 2004.
— Zamonaviy standart arab tilining qoidalari va qo'llanilishi.
6. **Khalil, Mohammad.** Al-Arabiya Bayna Yadayk (Arab tili o'rganish uchun darslik).
— Arab tilini o'rganuvchilar uchun asosiy tushunchalar va kalit so'zlar.
7. **Suleiman, Yasir.** Arabic Grammar and Linguistics. Routledge, 2012.
— Arab tili grammatikasi va tilshunoslik nazariyalari.